

Liikettä vapaan sivistystyön tutkimukseen

Leena Saloheimo

Nopeutuvat taloudelliset ja yhteiskunnalliset muutokset ja jatkuva uuteen reagoimisen ja sopeutumisen välttämättömyys ovat pakottaneet vapaan sivistystyön¹ oppilaitokset, järjestöt ja niiden työntekijät ponnistelemaan oman alansa ja työnsä kehittämisessä. Vapaan sivistystyön osaaminen ja pätevyys –ohjelma VSOP lähti liikkeelle Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön VSY:n² aloitteesta syksyllä 1998. Tarkoituksena oli suunnitella kehittämisohjelma vapaan sivistystyön opetus- ja suunnitteluhenkilöstön kouluttamiseksi. VSOP-hanke laajeni myöhemmin kolmi-osaiseksi: yhteisen vision, tutkimuksen ja koulutuksen ajatellaan rakentuvan keskenään vuorovaikutteisesti.

VSY:ssä on vuonna 2001 kaksi päätoimista VSOP-työntekijää³. Hanke on Opetusministeriön rahoittama ja sen on suunniteltu ulottuvan vuoteen 2004.

Vapaan sivistystyön tutkimuksen aallonpohja ja uudet haasteet

Vapaan sivistystyön tutkimus on osa aikuiskoulutus- ja -kasvatustutkimusta. Aikuiskoulutustutkimuksen kokonaisuuden kasvaessa voimakkaasti on vapaaseen sivistystyöhön kohdistuvan tutkimuksen osuus romahtanut. Aikuiskoulutustutkimuksen tilaa ja muutossuuntia koskeneesta selvityksestä (Rinne & Vanttaja 1998) ilmenee, että aikuiskoulutustutkimuksessa on 1980-luvulta alkaen panostettu ammatillisen aikuiskoulutuksen tutkimukseen. Tähän ovat vaikuttaneet yhteiskunta- ja koulutuspoliittiset muutokset ja

omalta osaltaan niitä seurannut tutkimusrahoituksen kohdistaminen työelämään suuntautuvan koulutuksen hyötytavoitteiseen tutkimiseen. Kun 1970- ja 1980-luvuilla runsas puolet aikuiskoulutustutkimuksista kohdistui vapaaseen sivistystyöhön ja vajaa neljännes ammatilliseen aikuiskoulutukseen, jo 1990-luvun alun tutkimuksesta 4/5 kohdistui ammatilliseen koulutukseen ja vain 1/5 vapaaseen sivistystyöhön (Rinne & Vanttaja 1998). Viime vuosina aikuiskoulutustutkimusta on tehty paljon hallinnon tarpeisiin (arviointitutkimus).

Vapaan sivistystyön tutkimuksen alueelle ei ole muodostunut selkeää tiedeyhteisöä eikä syntynyt tutkimuksellista jatkuvuutta. Vaikka aikuiskasvatuksen väitöskirjat ovat lisääntyneet merkittävästi 1990-luvulla ja vaikka graduja tehdään runsaasti myös vapaan sivistystyön teemoista, vapaan sivistystyön tutkimukseen perustuvia väitöskirjoja on syntynyt vain muutama (Rinne & Vanttaja 1998). Tuomisto (Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö 1999) perustelee vapaan sivistystyön tutkimuksen tärkeyttä mm. seuraavilla yleisillä syillä:

- kaikki merkittävät yhteiskunnalliset toimintasektorit tarvitsevat kehittämisensä tueksi tieteellistä tutkimusta,
- käytännön ja teorian lähentäminen voi tahtua vain alan tutkimustoimintaa kehittämällä,
- nykyisen muutoksen nopeus vaatii alan jatkuvaa pedagogista tutkimus- ja kehittämis-työtä,
- alan kehittämisen pitää perustua ”tutkivan kehittämisen” ajatukseen,

- osalle vapaan sivistystyön tekijöistä on tarjottava mahdollisuus tieteelliseen tutkimustyöhön ja jatkokoulutukseen sekä ammattitullalla etenemiseen.

Suomessa ollaan taas uudenaikaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, josta käsin myös vapaan sivistystyön tilaa, tehtäviä ja haasteita arvioidaan. Tutkimustarpeita syntyy ajankohtaisista tarpeista selkiyttää vapaan sivistystyön ja sen organisaatioiden tehtävää ja asemaa suhteessa markkina-suuntautuneeseen aikuiskoulutuspolitiikkaan ja yleisiin koulutusmarkkinoihin. Myös kansalliseen tietoyhteiskuntahankkeeseen, paikalliset ja kansalliset rajat ylittävän kansanvallan ja tasa-arvon kehittämiseen sekä syrjäytymisen estämiseen osallistuminen nostavat esiin kysymyksiä, jotka edellyttävät selvittämistä ja ratkaisua systemaattisen tiedonkeruun ja analysoinnin keinoin.

VSOP-ohjelma ja vapaan sivistystyön tutkimuksen vahvistaminen

VSOP-ohjelman puitteissa on tuotettu keskustelutilaisuuksien ja useiden palautekierrosten avulla vapaan sivistystyön eri toimialoja yhdistävä ja niiden kehittämistä suuntaava ”Vapaan sivistystyön visio 2005” (Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö 2000a). Sen toimitti Seppo Niemelä. Visioasiakirjassa todetaan, että vapaan sivistystyön tehtävä on tukea elinikäistä oppimista ja sen Suomessa omaksuttuja laaja-alaisia tavoitteita, joita ovat persoonallisuuden kehitys, demokraattiset arvot, toimivat yhteisöt ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus. Vapaan sivistystyön keskeisiksi tunnuspiirteiksi todetaan *vapaus, vapaa-ehtoisuus, omaehtoinen tehtävähaku* sekä *helppo saavutettavuus*. Vapaa sivistystyö voi lisäksi saada joitakin erityisiä, sen ydinosaamista hyödyntäviä tehtäviä, joissa sitä voidaan käyttää koulutuspoliittisten tavoitteiden välineenä. Tällainen tavoite on esimerkiksi siirtyminen tietoyhteiskuntaan ja siihen liittyvien perustaitojen opettaminen aikuiselle ja jo ikääntyneelle väestölle.

Visioasiakirjan työstämisessä nousi esiin kolme tärkeää kehittämisaluetta: opitun tunnustaminen, ikääntyneiden opintopalvelut ja kansanvallan

Leena Saloheimo

kehittäminen kansalaisyhteiskunnassa. Näistä on kustakin pantu alulle vst-toimialojen yhteisiä hankkeita.

VSOP-ohjelmassa on painopiste ollut henkilöstön koulutuksessa. Koska oppilaitosten työyhteisöillä on keskeinen merkitys vapaan sivistystyön identiteetin ja aseman vahvistamisessa, VSOP-ohjelma tarjoaa niille kymmenen opintoviikon kokoisia yhteisöllisyysopintoja. Niissä pyritään yksilöllisten opintojen ohella laaja-alaiseen työyhteisön kehittämiseen – yhteiset kehittämishankkeet muodostavat keskeisen osan koulutusta. Opinnoissa toteutetaan osallistavaa, tutkimuksellista ja soveltavaa otetta. Kehittämissankkeita esitellään mm. internetissä osoitteesta <http://www.vsy.fi/vsop/oppi.html#1> löytyvien linkkien takana. Opetushenkilöstölle tarjoutuu ohjelman kautta myös mahdollisuus pätevyitymiseen. Koulutuksen toteuttajina on joukko yliopistoja ja korkeakouluja. Ensimmäiset yhteisöllisyysopintoryhmät aloittivat syksyllä 2000. Kahdeksan uutta opintoryhmää aloittaa yhteisöllisyysopinnot tänä syksynä. Ne koostuvat lähes kolmenkymmenen työyhteisön edustajista.

VSOP-ohjelman tutkimustyöryhmän välitilinpäätöksessä helmikuulta 2000 (Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö 2000b) tarkasteltiin vapaan sivistystyön tutkimuksen tilaa ja tarpeita. Työryhmä teetti selvityksen ajankohtaisista tutkimustarpeista ja -kiinnostuksesta suomalaisissa vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Selvityksen mukaan kentällä on selvää kiinnostusta tutkimuksen tekemiseen ja jatko-opintoihin. Esiin otetuista tutkimustarpeista ja -aiheista keskeisimmiksi ovat nousseet selvittää oppilaitosten kohderyhmät ja

niiden koulutustarpeita ja -aktiivisuutta, kehittää opetusta ja oppimista sekä selvittää tehtävää, tavoitteita ja identiteettiä. Työryhmä teetti myös listan Suomen yliopistoissa ja Pohjoismaissa 1990-luvulla harjoitetusta vapaan sivistystyön tutkimuksesta. Välitilinpäätöksen lopussa hahmotellaan usean yliopiston yhteistä kansalaisyhteiskunnan, demokratian ja kulttuurin tutkimusohjelmaa.

VSY haki VSOP-ohjelmalle määrärahaa alan tutkimustoiminnan organisoimiseen vuodeksi 2001. Opetusministeriön myöntämästä rahasta (250 000 mk) pääosa käytetään vapaan sivistystyön kentällä työskentelevien ihmisten oman tutkimustoiminnan vahvistamiseen ja vauhdittamiseen. Tutkimukseen suuntautuvalle kenttäväelle tarjotaan haettavaksi tutkimusstipendejä, jotka mahdollistavat päivätyöstä irtautumisen muutamaksi kuukaudeksi jonkin tutkimuksen kriittisen vaiheen toteuttamiseen. Lisäksi haettavana on matka-apuraha kansainvälisiin tutkijatapaamisiin, koska kansainvälisten yhteyksien syntymistä pidetään tärkeänä.

Vapaan sivistystyön tutkimuksen yhteistyöverkosta rakentamassa

Suoran tutkimustyöhön kohdistetun rahatuen lisäksi on VSOP-hankkeessa ryhdytty luomaan tutkimuksen tekemisestä tai sen hyödyntämisestä ja seuraamisesta kiinnostuneiden toimijoiden verkosta. Verkoston puitteissa pyritään tarjoamaan tutkimusta tekeville mahdollisuus keskustella ja saada palautetta omasta työstä, luoda ja vahvistaa yliopistojen ja vapaan sivistystyön kentän yhteyksiä ja koota vapaaseen sivistystyöhön kohdistuvia tutkimuksia ja ideoita sekä muodostaa tutkimusohjelmia. Mahdollisuuksia ja toimintamuotoja on selvitetty järjestämällä touko-kesäkuussa 2001 kolme alueellista keskustelutilaisuutta Jyväskylän, Lapin ja Helsingin yliopistojen kasvatustieteellisten tiedekuntien suojissa. Tilaisuuksiin kutsuttiin vapaan sivistystyön oppilaitoksien ja järjestöjen sekä yliopistojen väkeä. Vapaan sivistystyön tutkimuksen yhdyshenkilönä Helsingin yliopistossa on Kari Kantasalmi, Jyvä-

kylän yliopistossa Anja Heikkinen ja Lapin yliopistossa Kari E. Nurmi.

Alueellisiin tilaisuuksiin osallistui yhteensä noin 30 vapaan sivistystyön tekijää, vajaa kymmenen yliopiston tutkijaa ja muutama gradua tekevä yliopisto-opiskelija. Osa oli VSOP-ohjelmaan tavalla tai toisella kiinnittyviä, osa oli kokonaan sen ulkopuolelta. Paikalle tulleesta kenttäväestä akateeminen jatkotutkinto on jo seitsemällä ja jatkotutkintoa suorittaa tai sen suorittamista suunnittelee kymmenisen henkeä. Muu kuin jatkotutkintoon tarvittava tutkimus on tekeillä kymmenellä. Suuri osa osallistujista oli orientoitunut kasvatustieteelliseen tutkimukseen, mutta yhteiskuntatutkimuksen ja historiatieteen edustajia oli myös joukossa. Keskustelutilaisuuksiin osallistui myös pieni joukko potentiaalisia tutkimuksen tekijöitä, jotka vielä tunnustelevat mahdollisuuksiaan. Osa keskustelijoista ei tähtää tutkimuksen tekoon lainkaan, vaan haluaa muuten ottaa kantaa, esittää kysymyksiä ja seurata alan kehitystä.

Osallistujien tutkimusaiheita ja kiinnostuksen kohteita olivat mm.

- vapaan sivistystyön olemus ja historia
- oppiminen ja opettaminen (mm. informaali ja nonformaali oppiminen, opetussuunnitelmatyö, opiskelijan ohjaus, internaatti pedagogiikka)
- opiskelu koulutukseen osallistujan näkökulmasta
- kasvattajuus
- johtajuus
- työssä kehittyminen
- kulttuurien kohtaaminen
- naisten koulutuksen problematiikka ja koulutushistoria
- koulutuksen pullonkaulat, vapauden ja vallan ristiriita
- arviointi, laatu

Kentällä toimivien tutkimusaiheita leimaa ongelmalähtöisyys: ne nousevat useimmiten käytännön työstä.

Jatkotutkintoon tähtäävien tutkimuksen tekijöiden kiinnittymiseksi yliopistoihin ja akateemi-

seen kenttään on olemassa rakenteet ja käytännöt. Yliopistoilla on myös oma tutkintojen aikaansaamiseen liittyvä intressinsä. Olisi monin tavoin hyödyllistä saada kenttäkokemuksella varustettuja vapaan sivistystyön tekijöitä mukaan tutkimukseen ja seminaareihin perusopiskelijoiden rinnalle. Eräs luonteva työmuoto tutkimuksen tekijöille on yliopistovetoinen seminaarityöskentely. Myös yliopistojen välisen vapaan sivistystyön ”tutkijakoulun” mahdollisuudesta puhuttiin. Jatkotutkintoon tähtäämättömien tutkimuksen tekijöiden integrointi toimintaan järkevällä ja motivoivalla tavalla vaatii jatkopohdintaa.

Kenttäväen mielestä keskinäisen yhteydenpidon ja vertaistuen järjestäminen on käytännössä tutkimustyön etenemisen kannalta keskeistä. Useimmille tutkimustoiminta on harrastuksenomainen juonne leipätyön ja muiden tehtävien ohessa. Omaa tutkimustyötä tukevan säännöllisesti koostuvan, tavoitteellisen yhteisön aikaansaamista pidettiin tärkeänä. Myös menetelmällisen osaamisen parantamista ja tieteelliseen otteeseen harjaantumista kaivattiin. Joitakin toimintamuotoja hahmoteltiin – seminaaria ja yhteistoiminnallista opintopiiriä pidettiin työmuotoina käytökelpoisina.

Vapaan sivistystyön tutkimukseen ja keskusteluun suuntautuvalla yhteisöllä voi olla tehtävään myös herättää ja ylläpitää keskustelua sivistyksellisistä ja aikuiskasvatuksellisista kysymyksistä laajemmin sekä kytkeä keskusteluun muita yhteiskunnallisia piirejä. Tällöin tutkimusta tekevän tiiviin ydinryhmän ympärille rakentuisi löyhempi keskusteleva ja kantaa ottava piiri.

Yhteistyön ideointi- ja organisointityö jatkuu syksyllä 2001, sillä seuraavat alueelliset tapaamispäivämäärät on sovittu ja rekrytointia päätetty jatkaa. Vst-tutkimuksen opintopiirit toimintaa viritetään tutkimusta suunnittelevien ja tekevien tueksi. VSY:stä käsin vedetään syksystä alkaen vapaamuotoista, eri teemoin Helsingissä kokoon tuvaa ”tutkijakahvilaa” sekä vapaan sivistystyön tutkimuksen virtuaalista keskusteluryhmää, **Aulixia**, joka otettiin käyttöön 16.8. Aulixen päivänä. Aulix-keskusteluryhmä yhdistää alueellisten

ryhmien eri paikkakunnilla asuvat osallistujat ja eri puolilla maata toimivat ryhmät paikallisella, yleisellä tai temaattisella tasolla. Keskusteluryhmän käyttäjäksi pääsee ilmoittautumalla (nimi ja sähköpostiosoite) osoitteeseen **leena.saloheimo@vsvy.fi**. VSY:ssä myös kerätään tietoja vst-tutkimuksen tekijöistä ja heidän aiheistaan ja välitetään yhteystietoja tekijöiden luvalla. VSOP-ohjelmaa ja siihen liittyviä vapaan sivistystyön tutkimuksen edistämistoimia esitellään tarkemmin VSY:n kotisivuilla osoitteessa <http://www.vsvy.fi/vsop>.

Lähteet

- Op 501 Laki vapaasta sivistystyöstä 21.8.1998/632. Opetustoimen lainsäädäntö. Jyväskylä: Lakimiesten kustannus.
- RINNE, R., Vanttaja, M. (1998). Aikuiskoulutustutkimuksen tila ja muutossuunnat Suomessa 1970-luvulta vuosituhannen loppuun. Aikuiskoulutusneuvoston julkaisuja 14/1998.
- Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö (1999). Vapaan sivistystyön tutkimuspoliittinen paperi. VSOP-tutkimusryhmä 13.12.1999. <http://www.vsvy.fi/vsop/tutkpol.html> 28.6.2001.
- Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö, 2000a. VSOP3: Vapaan sivistystyön visio 2005.
- Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö, 2000b. Välitilinpäätös: VSOP-tutkimusryhmän muistio 18.2.2000. <http://www.vsvy.fi/vsop/tuttili.html> 13.7.2001.

Viitteet

1 Vapaa sivistystyö käsittää ne kasvatuksen ja koulutuksen alueet, jotka toteutuvat kansalais- ja työväenopistoissa, kansanopistoissa, opintokeskuksissa ja -kerhoissa sekä kesäyliopistoissa, kirjastoissa ja liikunnan koulutuskeskuksissa. Vapaasta sivistystyöstä annetun lain (21.8.1998/632) mukaan vapaan sivistystyön tarkoitus on tukea ”yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa” elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta. Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa voidaan järjestää myös perusopetusta, lukio- ja ammatillista koulutusta kutakin koulutusalaa koskevan lain puitteissa.

2 VSY on kansalais- ja työväenopistojen, kansanopistojen ja opintokerhojen kattojärjestö, jonka tehtävänä on kansainvälisen toiminnan lisäksi edunvalvonta ja alan kehittäminen.

3 Tytti Liinakoski hoitaa pääasiallisesti koulutusasioita ja Leena Saloheimo tutkimuksen edistämisasiota ja kehittämishankkeita.